

РЕЛІГІЙНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СУСПІЛЬНІ ВИМІРИ І ФАКТОРИ ЗМІН

У статті аналізується релігійність українського суспільства в його соціологічних вимірах за 2000 – 2014 роках. Запропоновані механізми її вимірів і проводиться порівняльний аналіз шкали Ч. Глока в її п'ятивимірному варіанті та інші індикатори, за якими досліджують релігійність українські соціологи. Надаються маніфестовані показники релігійності українського соціуму та визначається його специфіка. Дається наукове пояснення, чому при високій декларації релігійності не підвищується рівень моральності суспільства.

Ключові слова: релігія, релігійність, шкала Глока, індикатори, суспільство, дослідження, моральність, лінійність, ритуал, свобода.

Постановка проблеми. Українське суспільство перехідного типу знаходиться перманентно у стані великих трансформацій. Важливими факторами змін у соціумі є глобалізація та її продукт – інкультурація. Змінюється культура українського етносу, його звичаї та традиції, цінності і світоглядні орієнтації. Однак, основоположним чинником, який відповідає за консервативну тенденцію збереження загальнолюдських цінностей і пріоритетів, залишається релігія та основний продуктор духовного ґрунту суспільства – Церква. Змінювалися цивілізації, режими, світоглядні орієнтації населення як окремих країн, так і українського соціуму, а релігія і Церква продовжують залишатися основним інтегратором суспільства, який об'єднує людей соціально та організаційно.

Докорінно змінили Церкву події на Майдані та війна на Сході країни, після агресії РФ. Церква, будучи «не від світу цього» (Ів. 17:16), показала, що вона є цілком земним утворенням, соціальним інститутом, який оперативно реагує на суспільні кризи та проявляє ініціативу в їх розв'язанні. Духовна та матеріальна підтримка держави різними конфесіями в часи суспільних змін і військової інтервенції з боку північного сусіда показали високий патріотизм та національну згуртованість церковного інституту. Волонтерство, капеланство, допомога транспортом і продуктами є високим підтвердженням громадянської позиції Церкви.

Релігійність українського суспільства, специфіка її проявів в нових умовах, проблема вимірів та факторів змін сьогодні є достатньо **актуальними**, оскільки вони визначають «лінійність» поведінки громадян (інтеріоризація приписів у моральну поведінку. – Авт.) і вимагають подальшого дослідження.

Метою даної статті є аналіз релігійності українського суспільства в умовах глобальних трансформації та секуляризації.

До основних **завдань** дослідження відносимо:

1. Аналіз стану та специфіки прояву релігійності в умовах секулярного суспільства і його інкультурації.
2. Дослідження відмінностей декларативної релігійності від об'єктивної з зазначенням соціологічних критеріїв вимірів.
3. Визначення основних факторів, які впливають на зміну релігійності та духовних практик.
4. Прогнозування змін, які будуть відбуватися в релігійному просторі.

Рівень дослідження проблеми. Аналізом релігійності українського суспільства та її проявів займалися Центр Разумкова (зміни за 2000-2014 рр.: суспільна довіра до духовенства та Церкви, толерантність в українському суспільстві, роль релігійного виховання, відношення до державної церкви) [9; 10; 12; 15]; А.Колодний (зміни в релігійному просторі, приватизація, позаінституційний характер, універсалізм та дифузний характер релігії [6; 7; 8; 16]; Л.Филипович (релігійні процеси в Україні, новітні релігії,

толерантність в міжконфесійних відносинах, релігії нацменшин) [8; 11; 14]; В.Єленський (сучасні трансформації в релігійному просторі, позаінституційна релігійність, раціоналізм у релігії, «лінійність» релігії) [4], В.Климов (свобода совісті, міжконфесійний діалог, релігійність сучасного віруючого) [14; 16]; П.Яроцький (специфіка протестантської релігійності, інкультурація в релігійному просторі, діалог релігій) [6; 14]; А.Арістова (конфлікти у релігійному середовищі, релігійна культура ісламу) [1; 5]; М.Бабій (свобода совісті, проблеми толерантності в міжконфесійних відносинах) [14; 16].

Основний виклад матеріалу. Перш, ніж аналізувати релігійність українського суспільства та його прояви, дамо соціологічне визначення релігії (як поведінки, на яку впливають відносини з надприродним. – Авт.). «Релігія, читаємо в енциклопедії, світогляд, світорозуміння, світосприйняття, а також узгоджена з ними поведінка людей, яка визначається вірою в існування надприродних сфер, артикульованих у зрілих формах релігії в якості Бога, божества». [13, с. 850]. Беручи за основу це визначення, ми будемо відштовхуватися від того, наскільки змінюється поведінка релігійної людини і в яких соціологічних вимірах це проявляється, оскільки уявлення та світогляд – це предмет аналізу релігієзнавства.

Як же формується релігійність та під впливом, яких релігійних факторів виникає змінена поведінка? Так, ще Е.Кант говорив, що «релігія є пізнанням наших обов'язків у формі божих заповідей, а не у вигляді санкцій (довільних, випадкових для самих себе приписів деякої чужої волі), а як існування законів будь-якої свобідної волі» [13, с. 850]. Тут ми бачимо один із критеріїв релігійності – вільне прийняття приписів як сакральних цінностей.

Згідно Е.Дюркгейму, «релігія – це ідеологічний механізм, який забезпечує соціалізацію людей і цілісність суспільства через сакралізацію базових зв'язків» [13, с. 850]. Ці критерії, визначені соціологом, показують значимість інтегративної та легімітуючої функції релігії, які при великій поліконфесійності українського суспільства – 120 напрямків [2, с. 68], дають можливість сконсолідувати українське суспільство.

Ведучи мову про релігійні цінності, на базі яких формується суспільна мораль, слід згадати З.Фрейда, який говорив, що «духовні зв'язки людини з абсолютом... створюють орієнтації на досягнення (опосередковано через проміжкові рівні) певного ідеалу» [2, с. 68].

Слід до того ж нагадати, що, як вважає білоруський соціолог О. Гріцанов, «релігія в своїй доктрині, етиці і ритуалі розкриває перед людиною широкий горизонт понять, пояснює їй сенс життя, гарантує вищі цінності і норми, робить людину членом духовного суспільства, наділяє її духовного родиною, надає обґрунтування для протесту і спротиву всьому неправедному» [2, с. 68]. На думку ж С. Булгакова, «релігія допомагає і реалізації процесів становлення особистості, ритуалізації, а відповідно, облагороджування репертуарів поведінки людини, виходу її за межі вузько-земного існування» [2, с. 68]. Філософ мав на увазі, що цінність релігії та репродуктованої неорелігійності в тому, що вона будує моральну особистість та «лінійність» її поведінки (перетворення сакральних приписів в узаконенні суспільством стандарти поведінки. – Авт.). Дуже прекрасно про це сказав також М. Вебер: «Релігія в змозі продукувати сенси життєвої цілісності космосу, суспільства, окремої людини, які пізніше тиражуються і відновлюються через культуру разом з ідеалами. У тих випадках, коли відтворення репертуарів поведінки людей не супроводжується імплементацією перманентно обновлюваних сенсів (не виникає «лінійності»). - Авт.), ритуал стає формальним, який обтяжує суспільство самодостатністю і самодовільною псевдоцінністю» [13, с. 851].

З цих слів можна зробити два висновки:

- 1) релігія може створювати релігійність, яка відтворює суспільно значущі стандарти поведінки;
- 2) якщо цього не виникає – це псевдорелігійність.

Якою ж є релігійність українського суспільства, чому вона перманентно змінюється і які критерії беруться за основу її вимірів? Чому декларована релігійність є вищою, ніж реальна і з чим це пов'язано?

Перше, що хотілось би відзначити, що декларована релігійність завжди була високою. Так, за даними Європейського соціологічного дослідження, 74,7% українців вважають себе релігійними. За цим показником наша країна входить до сімки із 23 досліджуваних країн (після Кіпру, Польщі, Португалії, Ірландії, Словаччини та Болгарії) [2, с. 67]. За показниками приналежності до релігійних віросповідань Україна залишається однією з найбільш релігійних в Європі. Саме тому й можна вести мову про постійну динаміку зростання релігійної мережі (за останні роки вона перебуває в межах 2-3%. – Авт.), що є підтвердженням динамічного відтворення функціональної структури конфесій після тривалого атеїстичного експерименту, необхідної для вираження віруючими своїх релігійних почуттів та забезпечення справжньої свободи совісті для громадян [2, с. 88]. Сьогодні, як вважає соціолог релігії В.Єленський, можна говорити про «релігійне повернення», яке розпочалося в останній чверті ХХ ст. і яке перетворило релігію в Україні на вагомий чинник національної та культурної мобілізації. Оцінюючи релігійно-суспільні зміни в період між початком перебудови і здобуттям Україною незалежності,

В.Єленський вважає, що головним їх змістом стало утвердження досить широких релігійних свобод і кардинальна лібералізація державної політики щодо релігії, Церкви та віруючих [4, с. 343-368]. Процес «повернення релігії», на думку науковця, триває й питає вага тих, хто виражає свою ідентичність за допомогою релігійних символів, весь час зростає [4, с. 463]. Цю думку дослідника ми пізніше підтвердимо конкретними цифрами, а поки що подивимось, які фактори впливають на це.

На нормальне функціонування релігійності, як ми вважаємо, у першу чергу впливає той рівень релігійних свобод, які створені в українському суспільстві. По-перше, як вважає експерт в царині свободи совісті М. Бабій, свобода совісті та свобода релігії стали розглядатися в нерозривному зв'язку зі світоглядними, духовними, життєвими аспектами буття особистості. По-друге, свобода совісті й свобода релігії в нашому суспільстві стали невід'ємними компонентами системи загальнолюдських цінностей та основних демократичних прав і свобод [6, с. 75]. Зауважимо, що усі ці свободи гарантують Конституція України та Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». Останній закріпив широкі свободи, які реалізуються через поняття «свобода совісті», «свобода релігії», «свобода в релігії», «свобода церкви».

Даний закон вперше законодавчо затвердив нові правові відносини між державою – з одного боку, релігійними організаціями і віруючими – з іншого. Такий підхід виключає можливість втручання держави в релігійну сферу, перешкоджає їй застосовувати владні повноваження та встановлювати ті чи інші юридичні обмеження до тих чи інших віросповідань; відповідно, втручання Церкви у справи держави.

Закон своїми правовими нормами продемонстрував вихід України на рівень норм, прийнятих у міжнародних та європейських правових документах стосовно регулювання відносин у релігійній сфері.

Фактор високої релігійності українського суспільства відзначений у розділі 1 «Концепції гуманітарного розвитку України до 2020 року»:

1. Результат створення в Україні умов для вільного оприлюднення світоглядної ідентичності, безперешкодної реалізації свободи совісті і, зокрема, релігійної свободи.
2. Поліконфесійність України з потужною, постійно зростаючою мережею релігійних організацій.
3. Стабільно високий авторитет діячів Церкви, релігійних структур у суспільстві. Поступове набуття релігією і Церквою в Україні значущості, адекватної місцю цієї інституції в громадянському суспільстві.
4. Відносно високий потенціал духовного впливу церков та релігійних організацій на духовний клімат, відносини, моральні оцінки в українському суспільстві, на позицію та орієнтири особи [16, с. 120-121].

Чому ж існує розрив між декларованою і реальною (практикуючою. – Авт.) релігійністю? Справа в тому, що, як вважає В.Єленський, в громадській думці існує такий собі «ідеальний тип»

віруючого, який справно відвідує храм, виконує всі вимоги віросповідання, знає молитви, проявляє високі моральні принципи та поведінку. Окрім того, як вважає він, всі пострадянські суспільства, що пройшли тривалий експеримент з використання традиційної інституційної релігійності, коли участь релігійних інститутів у процесі соціалізації принаймні трьох поколінь була зведена до мінімуму, ставлять тепер завищені вимоги до релігійності своїх членів. Мабуть тут слід вести мову про критерії дослідження релігійності, а не вивчення громадської думки (опитування. –Авт.) про цей феномен.

Зауважимо, що серед дослідників релігії уже класичними стали сформульовані Чарльзом Глоком п'ять критеріїв релігійності: релігійна віра, релігійний досвід, релігійні знання, церковно-ритуальна практика та етичні наслідки віри. Хоча ці п'ять критеріїв були й лишаються предметом бурхливої наукової дискусії, мабуть тільки у пострадянських країнах, в тому числі й Україні, шкала Глока сприймається не як інструмент операціоналізації релігійних виявів, а як такий собі стандарт, якому начебто повинна відповідати релігійна особа. Насправді, в Україні використовується інтегрований показник релігійності українців (релігійна поведінка, релігійні знання, індивідуальна набожність, релігійно-інституційна залученість).

В.Єленський вважає, що вивчення релігійності не можна зводити до вивчення інституційних форм релігії. Якщо ми сприймаємо погляд на релігію як на джерело, з якого людина черпає сенс свого існування та ключові екзистенційні значення, то, очевидно, що релігійність це не тільки і не стільки певна ритуалізована поведінка в рамках релігійних інституцій. Релігійність – це також і те, як людина поводить себе в особистому, громадському та політичному житті. Релігійність – це те, як впливають (і чи впливають) релігійні переконання людини на її поведінку та відносини [4, с. 465-466]. Ми думаємо, мова повинна йти про «лінійність», а не декларацію релігійності. Неглибоке занурення в релігійне життя приводить до формування в країні, як вважає А.Колодний, до формування в країні не критичного, компліментарного щодо Церкви та релігійної орієнтації іміджу в громадській думці [16, с.121].

Характеризуючи релігійність українського суспільства, слід зауважити, що її слід аналізувати на двох рівнях: декларативному та реальному. На першому рівні вона характеризується високою динамікою, синкретизмом й універсальністю.

Релігійність українського соціуму характеризує як якісну, так і кількісну визначеність (ступінь, рівень, характер) засвоєння релігійних ідей, цінностей та регламентативів і їхній суттєвий вплив на поведінку і життєдіяльність віруючих [2, с. 68].

За даними служби Центру Разумкова у 2014 р. рівень релігійності українського суспільства складав 79% (проти 67% у 2013 р., 71% у 2010 р. та 58% у 2000 р.).

Характерно, що рівень релігійності залишається залежним від регіону: віруючими себе вважають від 93% жителів Заходу до 63% жителів Сходу (в 2013 р. ці цифри склали відповідно 86% і 56%, в 2010 р. – 89% і 66%) [9, с. 15, 10; с. 37; 12, с. 23; 15, с.15].

Помітне підвищення рівня маніфестованої релігійності українського суспільства сталося, як вважають соціологи, впродовж останніх років насамперед за рахунок тієї групи громадян, які відносили себе до тих, хто вагався між вірою невір'ям. Водночас, зростання числа віруючих відбулося саме за рахунок Півдня (наприклад, число віруючих збільшилось з 49% у 2000 р. до 70% у 2010 р.), а також Сходу (з 48% до 66%). Таким чином, зростання числа віруючих відбулося в тих регіонах, де воно було невеликим. Однак, навіть після такого зростання число віруючих на Півдні та на Сході залишається помітно нижчим, ніж на Заході країни. Цікавим є те, що незалежно від того відвідують громадяни церкву чи ні (релігійно-інституційна залученість. – Авт.), число віруючих та інших груп за самовизначенням у параметрах релігійної віри залишається достатньо високим [10, с. 37].

Для української релігійності характерним є забезпечення таких закономірностей, як залежність рівня релігійності від статі (рівень релігійності в 2013 р. серед жінок був вищий, ніж серед чоловіків: 75% і 57% проти 79% і 62% у 2010 р., відповідно в 2013 р. – від 62% у наймолодшій групі до 73% – у найстаршій); місця проживання в координатах місто/село (рівень

релігійності серед жителів села в 2013 р. був вищим, ніж серед жителів міста: 71% і 65% відповідно); освіти (рівень релігійності знижується з мірою підвищення рівня освіти: серед осіб з неповною середньою освітою в 2013 р. віднесли себе до віруючих 76%, із середньою і середньою спеціальною – 67%, з вищою неповною освітою – 69%)[9, с. 15; 10, с. 23].

Важливим показником для маніфестованої релігійності є те, що немає зв'язку між рівнем релігійності та матеріальним становищем громадян, а також між релігійним самовизначенням і самовизначенням у параметрах соціальних класів (вищій/середній/нижчий). Так у 2013 р. з числа найменш забезпечених громадян (за самооцінкою – «ледве зводимо кінці з кінцями») до віруючих віднесли себе 60% опитаних, з числа порівняно заможних («живемо забезпечено...») – 66%, серед опитаних, які віднесли себе до середнього класу, засвідчили релігійність 68%; серед нижчого – 67% [9, с. 18; 12, с. 23].

Привертає увагу та обставина, що на формування релігійності мало впливає релігійне виховання. Так, попри зростання рівня маніфестованої релігійності впродовж 2000-2013 рр. чимало громадян, яких виховували в релігійному дусі вдома, фактично не змінюється і залишається невисоким: у 2000р. 31% опитаних відзначали, що отримали релігійне виховання вдома, у 2013р. – 34%. Найбільшою мірою релігійне виховання притаманне сім'ям Західного регіону (76%), найменшою – Східного (19%). Що характерно для української релігійності, вона сьогодні не посідає перших позицій і в переліку важливих якостей, що їх слід виховувати у дітей в сім'ї. Зазначимо, що упродовж 2000-2013 рр. рейтинг таких якостей залишається ефективно незмінним. Перші три позиції посідають: працелюбність (78%), відповідальність (68%), толерантність і повага до інших (59%). Релігійність постійно посідає лише дев'яту – десятю позицій: у 2013 – дев'яту (17%) [9, с.18; 12, с.26].

Українська релігійність має специфічну конфесійну визначеність. Як і раніше, більшість (70%) громадян у 2014 р. відносять себе до православ'я (в 2013 р. було 71%). На Заході країни значне число (36%) у 2014 р. визнавало себе греко-католиками. У Центрі досить помітною є група “просто християн” (10%), на Півдні і Сході – громадян, які не відносять себе до жодного із віросповідань (18 і 22%, відповідно) [12, с.16; 16, с.15].

Хоча за статистикою кількість громад УПЦ перевищує на третину кількість громад УПЦ-КП, опитування, проведені в 2014 р., показали, що число прихильників УПЦ-КП перевищує число вірних УПЦ (22% проти 17%) у 2010р. число вірних УПЦ-КП було меншим, ніж число вірних УПЦ, – 15% і 24% серед усіх опитуваних [16, с.15].

Враховуючи, що для соціологів важливим критерієм релігійності є релігійні практики, є сенс проаналізувати відвідування громадянами богослужінь. Дослідження показують, що число тих, хто відвідав служби у 2013 р. складало 59% як і в 2010 р. (в 2000 р. було 49%). Практика відвідування богослужінь має виразну регіональну визначеність: їх відвідувало в 2013 р. від 91% жителів Заходу країни (в 2000 р. 85%) до 48% жителів Півдня. При цьому понад половина (53%) в 2013 р. заявили, що відвідують служби лише на релігійні свята (в 2010 р. – 48%); 4% – частіше ніж раз на тиждень; 17% – щотижня (як і в 2010 р.); 23% – щомісяця (в 2010 р. було 18%). Найбільшою є частка тих, хто відвідує службу щотижня або частіше – вірні УГКЦ (2013 р – 41%; 2010 р. – 36%); серед вірних УПЦ таких було (2013 р. – 18%; 2010 р. – 16%); серед вірних УПЦ-КП (2013 р. – 20%; 2010 р. – 12%). Примітно, що серед прихожан обох чисельних православних Церков більшість становлять ті, хто відвідує службу лише на релігійні свята (УПЦ – 59%, УПЦ-КП – 53% [10, с.45; 12, с.28]. Для віруючих головною причиною відвідувань релігійних служб є спілкування з Богом (52%); данина традиції мого народу – 29% та т.зв. “душевний неспокій” – 27% [10, с.45-46].

Невисоким є такий критерій української релігійності, як матеріальна підтримка церкви, тобто церковна залученість. Опитування, проведені в 2013р. показали, що відносна більшість (36%) віруючих підтримують Церкву матеріально лише “зрідка” (в 2010 р. було 42%); 33% – роблять пожертви лише у дні великих свят та оплачують виконання треб (в 2010 р. було 26%) і лише 12% в 2013 р. надавало допомогу “регулярно” (в 2010 р. – було 15%); 18% заявило, що не роблять цього ніколи (в 2010 р. – 16%).

Найбільша частка тих, хто підтримує Церкву “регулярно” – серед вірних УГКЦ 28% (в 2010 р. було 32%) [9, с.22; 10, с.47-48; 12, с.28].

Зауважимо, якщо мова йде про протестанське середовище, то показники матеріальної підтримки в рази більші, оскільки фіксоване членство зобов’язує вірних підтримувати Церкву постійно.

Українськими соціологами, для вимірів релігійності в більшості, використовується такий інтегрований показник релігійності українців як релігійна поведінка, релігійне знання, релігійно-інституційна залученість та набожність. Дуже часто для рівня вияву релігійності застосовують і інші твердження: віру у релігійні твердження, сприйняття віри як цінності, участь у релігійних зібраннях (богослужіннях), індивідуальну молитву та фінансову підтримку церкви [2, с.71].

За цими показниками у сучасному українському суспільстві можна виокремити два принципово відмінних між собою типи релігійності – **масову і воцерковлену**. Як свідчать дослідження, до другого типу можна віднести десь третину віруючих, які задовольняють критерії релігійності, за виключенням протестантів. Більшість слід віднести до масового, маніфестованого типу релігійності. До нього, як вважає В.Єленський, слід включати неінституційовану постмодернову релігійність як позацерковний дифузний вияв релігії, де химерно поєднуються елементи громадянської релігії з елементами християнських вірувань, а також переплітаються різні набори цінностей, символів, звичаїв і поведінкових норм. Цьому типу, на його заувагу, притаманна також розмитість [4, с.475].

Специфічним для української релігійності, як зауважує науковець є те, що притаманне західній цивілізації – повага до віри та Церкви, маніфестація через релігійність ідентичності, але не включення в релігійну сферу, що означається як “віра без приналежності” [2, с.172, 467, 694].

Ця характеристика підтверджується наведеними вище результатами досліджень.

Позаінституційний та “дифузний” характер української релігійності, по-перше, є виявом постмодерної індивідуалізованої, приватизованої, громадянської релігії; по-друге, добре вписується в такий критерій як раціоналізм, що на заході називається “економія релігії”. При такому підході той, хто маніфестує свою релігійність, відбирає для економії часу і зусиль найкращі елементи з кожної релігії, створюючи свій комплекс вірувань і практик, залишаючись при цьому позацерковним [2, с. 69].

В українській релігійності, на думку В.Єленського, можна виділити дві тенденції: 1) релігійна самоідентифікація є набагато сильнішою за конфесійну; 2) відсутність кореляції між бурхливим зростанням релігійних декларацій і станом суспільної моралі (відсутність т.зв. “лінійності”. – Авт.), що в повній мірі вкладається у теорію позитивної/негативної релігійності та моральної поляризації [2, с. 70].

Водночас, попри постійне збільшення кількості храмів, духовенства, розвиток богословської освіти тощо, у загальній структурі релігійності українців велика роль належить дуже стійкій і до кінця непідвладній церковному впливу народній релігійності, а також релігійності “прицерковного кола”. У першому випадку, на заувагу В.Єленського, йдеться про численні дохристиянські уявлення, місцеві “модифікації” не лише обрядової практики та культу, а й документальних фундаментальних засад. У другому – про специфічну субкультуру, в якій особливу увагу мають харизматичні лідери (духовники, старці), прощі, різного ряду реліквії, відчитування, знаки та профетичні об’явлення [4, с. 476].

Проблемою для української релігійності є, як свідчать дослідження, явний брак кореляції між бурхливим зростанням декларованої релігійності і реальним станом суспільної моралі. Зростання частки тих, хто називає себе релігійною людиною, не приводить до відповідального піднесення суспільної моралі.

Спробу пояснити, чому посилення релігійних інститутів і відродження релігійних практик не супроводжується одночасним піднесенням моралі, можна знайти в теорії позитивної і негативної релігійності та моральної поляризації П.Сорокіна. Дослідивши вплив національних, соціальних і політичних катастроф на релігійне й моральне життя

індивідів і суспільства, він дійшов висновку, що катастрофи приводять не до відродження релігійності й морального піднесення і не до простого здичавіння, занепаду релігійності і моралі, а до морально-релігійної диференціації та поляризації відповідних популяцій. У кризові часи в суспільстві, з одного боку, зростає кількість “святих” та “альтруїстів” (позитивна поляризація), а з іншого, не менш різко зростає частка цинічних та аморальних особистостей (негативна поляризація); обидві тенденції відбуваються паралельно. Як правило, вважає П.Сорокін, негативна поляризація переважає на початку “лихих часів”, в той час, як позитивна поляризація переважає на завершальному етапі критичного періоду та після закінчення кризи. Дослідження також тривалого періоду незалежності України не підтверджує дюркгеймівської ідеї про те, що трансцендентний критерій, який задає для людської поведінки релігія, спонукає людей дотримуватися вищих та суверенних моральних стандартів. Зміни до теорії Е.Дюркгейма вносить Р.Старк. Він робить висновок, що релігія позитивно впливає на моральний порядок тільки тоді, коли в її основі лежить віра у могутнє, дієве, свідоме, морально зорієнтоване божество або божества. Всупереч Дюркгейму, він стверджує, що участь у релігійних обрядах чи виконання ритуалів саме по собі має незначний вплив на моральність [4, с.472-480].

Проведене дослідження української релігійності дає нам право зробити такі **висновки**:

1. В Україні створені всі правові умови для свободи совісті та задоволення віросповідних потреб, щоби релігійність могла проявлятися у всіх її формах.

2. Релігійність українського суспільства відрізняється високою динамікою та високим рівнем синкретизму й універсальності. Вона характеризує якісну та кількісну визначеність (сутність, рівень, характер) засвоєння релігійних ідей, цінностей і регламентативів та їхній життєвий вплив на поведінку й життєдіяльність віруючих.

3. При високій маніфестованості релігійність українського соціуму показує низьку релігійно-інституційну залученість, є приватизованою, індивідуалізованою та позаінституційною.

4. Висока маніфестована релігійність не створює “лінійності”, тобто релігійні приписи та цінності не переростають у моральну поведінку.

5. Істотне зростання кількості релігійних громад, підвищення рівня декларованої релігійності, збільшення ваги релігійного чинника у політиці й суспільному житті не впроваджується відповідними змінами у ключових індикаторах релігійної поведінки або піднесенням суспільної моралі.

Література

1. Арістова А.В. Релігійні конфлікти в сучасному світі: природа, вияви, шляхи врегулювання: монографія / А.В.Арістова. – К.: НТУ, 2007. – 336 с.
2. Докаш В. Релігійність українського суспільства в її сучасних соціологічних вимірах / В. Докаш // Держава і Церква: форми взаємодії в умовах трансформації українського суспільства: Матеріали Міжн.наук.-практ. інтернет – конф. 29 травня 2014р. / За заг.ред. проф. Докаша В.І. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т., 2014. – С. 67-76.
3. Докаш В. Зміна гуманітарних парадигм у релігійному середовищі: соціологічний контекст / В.Докаш // Матеріали Міжн.наук.-конф. (Чернівці, 9-10 жовтня 2015р.) / За заг. ред. проф. Марчука М.Г. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т., 2015. – С. 41-44.
4. Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХ століття / В. Єленський. – Львів, Видавництво Українського католицького університету, 2013. – 504 с.
5. Ісламські процеси у світі та в Україні: релігія і прогнози: Колективна монографія / відповідальний редактор доктор філософських наук Арістова А.В. // Українське релігієзнавство. –К.: УАР, 2011, –№ 57. – 201 с.
6. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. // Редколегія: А.Колодний (голова) та ін. Пізній протестантизм в Україні. Т. 6.(п'ятидесятники, адвентисти, свідки Єгови) // За ред. П.Яроцького. – Київ – Дрогобич: видавець Сурмас., 2008. – 632с.
7. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. За ред. проф. А.Колодного / Редколегія: А.Колодний (голова) та ін. / Релігійні меншини України. Т. 7. – К.: Український видавничий консорціум, 2011. – 600 с.
8. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. За ред. проф. А.Колодного / Редколегія: А.Колодний (голова) та ін./ Нові релігії України. Т. 8. – К., 2010. – 828 с.

9. Релігійність українців: рівень, характер, ставлення до окремих аспектів церковно-релігійної ситуації і державно-конфесійних відносин // Національна безпека і оборона. – Центр Разумкова, 2013. – № 1. – С.15-40.
10. Рівень і характер релігійності українського суспільства // Національна безпека і оборона. – Центр Разумкова, 2011. – № 1-2. – С.37-61.
11. Релігія в контексті суспільних трансформацій України. Колективна монографія / Відп. ред. – д. філос. н. Л.Филипович, – К., 2009. – 296 с.
12. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до круглого столу на тему: “Державно-конфесійні відносини в Україні на 2013 рік: Рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?” 22 квітня 2013 р. – Центр Разумкова, 2013. – С.23-47.
13. Соціологія: Енциклопедія / Сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Євелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – М.: Книжний Дом, 2003. –1312 с.
14. Толерантність: сфера міжконфесійних відносин. Релігієзнавчий аналіз / Упорядник, автор передмови Л.О. Филиппович. – К.: ЦСєРІС, 2004. – Вип. 2. –189 с.
15. Україна 2014: Суспільно-політичний конфлікт і церква (інформаційний матеріал) – Центр Разумкова. – Київ, 2014. – С. 1-28.
16. Українській асоціації релігієзнавців двадцять років. Збірник праць та інформативок / За редакцією проф. А.Колодного // Українське релігієзнавство. – № 65. – К., 2013. – 324 с.

Vitaliy Dokash

Religiosity of Ukrainian society: social dimensions and factors of change

The article analyzes religiosity of the Ukrainian society in its sociological dimensions for the 2000-2014 years. Mechanisms of measurement and the comparative analysis of the scale of Charles Glock in five-dimensional version and other indicators, which Ukrainian sociologists exploring religiosity. Presented manifested indicators of religiosity and is determined by its specificity. We gave a scientific explanation why at high declaration of religiosity the level of morality is not increased.

Keywords: religion, religiosity, Glock scale, indicators, society, research, morality, linearity, ritual, Freedom.

Надійшла до редакції 5.10.2015 р.